

Summary

Marchenko V. V. Classification of working conditions in the labor law of Ukraine. — Article.

The theoretical approaches to the definition «terms of labour» is considered dividing of terms of labour into groups depending on different grounds is investigated and addition of classifications of terms of labour is offered.

Keywords: terms of labour, classification of terms of labour, conditions of the labour agreement, substantial terms of labour.

УДК 347.15/17:331.101.21

І. В. Лагутіна

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ТРУДОВІ ПРАВА ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

У сучасній демократичній державі особисті немайнових права людини і громадянина являють собою найважливіший політико-юридичний та соціальний інститут, який виступає мірилом досягнень розвитку суспільства. Уявлення про дану категорію прав динамічно змінюються в часі і просторі, відбувається уточнення змісту прав, що існували раніше, виникають нові права, розширюються уявлення про механізм їх регулювання та захисту.

Єдність суспільства і свобода особистості є необхідними умовами суспільного прогресу. У зв'язку з цим виникає необхідність окреслити ті юридично обов'язкові орієнтири, яким має відповідати громадянське суспільство, і особистість, що претендує на статус вільної. Дану функцію покликана виконувати держава через один зі своїх інструментів — право. Отже, має бути і інститут, який регулює і охороняє соціальне відокремлення людини, його індивідуалізацію як члена громадянського суспільства — особистості.

Наявність і визнання державою і закріплення на законодавчому рівні особистих немайнових трудових прав створюють умови для розвитку правової держави, де верховенствує закон, умови для найбільш повного забезпечення трудових прав і законних інтересів, коли протизаконні дії можуть бути припинені, а заподіяна шкода — відшкодована.

Соціальна цінність особистих немайнових прав полягає, головним чином, в тому, що вони самі по собі, а також гарантії їх реального здійснення визначають становище людини в суспільстві, а отже, і рівень розвитку самого суспільства.

Метою статті є виділення системи особистих немайнових трудових прав, що належать працівникам і виникають у сфері найманої праці, обґрунтування необхідності їх регулювання та захисту засобами і прийомами саме трудового права.

Теоретичною основою дослідження послужили праці таких вчених, як М. М. Агарков, С. С. Алексєєв, М. І. Бару, Б. К. Бегичев, Л. Ю. Бугров, В. М. Генкін, Л. Я. Гінцбург, С. Ю. Головіна, А. Д. Зайкін, С. А. Іванов, О. С. Йоффе, І. Я. Кисельов, Л. О. Красавчикова, Р. З. Лівшиць, М. В. Лушні-

кова, Н. І. Матузов, Ю. П. Орловський, А. Є. Пашерстником, В. Д. Перевалів, М. М. Семенюта, В. М. Скобелкін, О. В. Смирнов, Л. С. Таль, Е. Б. Хохлов, А. М. Ерделевській та ін. Положення та висновки, що містяться в цих працях, склали концептуальну основу для наукової розробки загальних проблем особистих немайнових трудових прав.

Водночас особливе значення для розвитку особистих немайнових прав мають наукові дослідження українських цивілістів, які не лише розробили загальні засади правової регламентації особистих немайнових прав, але й сформували їх систему. До їх числа слід віднести праці Ч. Н. Азімова, І. А. Безклубого, Д. В. Бобрової, Т. В. Боднар, В. І. Борисової, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, І. В. Жилінкової, В. І. Кисіля, В. М. Коссака, О. В. Кохановської, О. Д. Крупчана, Н. С. Кузнецової, І. М. Кучеренко, В. В. Луця, Р. А. Майданика, В. Ф. Маслова, Г. К. Матвеева, О. О. Мережка, О. А. Підпригори, О. О. Підпригори, О. А. Пушкіна, З. В. Ромовської, М. М. Сибільова, І. В. Спасибо-Фатеевої, Р. О. Стефанчук, Є. О. Харитоновна, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишки та інших.

Слід зауважити, що, виокремивши особисті немайнові права фізичних осіб у структурі Цивільного кодексу, Україна стала однією з перших на території країн пострадянського простору, хто втілює вказані положення в життя. Річ у тім, що переважна більшість країн колишнього СРСР відхиляє ідею правової регламентації особистих немайнових прав фізичних осіб, обмежуючись винятково їх цивільно-правовим захистом у разі порушення окремих із особистих немайнових благ (наприклад, ст. 1251 ЦК Російської Федерації) [1, 1].

У численних цивілістичних дослідженнях розглядалися різні терміни для позначення цих прав. Вони називалися особистими [2, 136], особистими немайновими, особистими нематеріальними [3, 47] чи просто нематеріальними [4, 18]. Визначення терміна «особистий» дійсно вживалося стосовно до суб'єктивних прав [5], а «немайновими» цивілісти зазвичай іменували інтерес, зміст зобов'язання та шкоду, але ніяк не права. Термін же «немайнові» став застосовуватися для протиставлення даної групи прав і суспільних відносин майновим відносинам [6, 18]. Рядом цивілістів критикувався цей термін, оскільки він являє собою заперечення майнового характеру досліджуваних відносин без визначення позитивного їх змісту [6, 622].

На думку М. М. Агаркова, «тісний зв'язок права з особистістю», приналежність права до числа особистих і «немайновий характер», приналежність права до числа немайнових — це дві різні характеристики суб'єктивного права. Суб'єктивне право є особистим, якщо воно має своїм об'єктом блага, що характеризують суб'єкта як особистість (індивідуальність) і тому від нього невіддільні; немайновим — якщо воно не може бути включено в актив (майно) свого носія, тобто не служить справі безпосереднього задоволення його майнових інтересів [7]. Точно таким же чином розрізняє значення понять «особистий» і «немайновий» (нематеріальний) І. А. Покровський (тільки вчений вживає інший термін — право особи).

Саме словосполучення «особисті немайнові права» вперше зустрічається в доповіді А. Я. Вишинського, який проголосив вивчення питання «...про при-

роду та особливості особистих немайнових прав громадян «одним із завдань науки радянського соціалістичного права [8, 56].

Згодом термін «особисті немайнові права» вживався І. Гуревичем для позначення одного з видів особистих прав, не пов'язаних з майновими, так званих «чисто немайнових прав» [9, 29], і Д. М. Генкін, констатуючи необхідність охорони особистих немайнових прав громадян не цивільним, а державним, адміністративним і кримінальним правом [10].

Головною відмінністю особистих немайнових прав від майнових є їх нематеріальний характер, тобто їх здійснення не пов'язане безпосередньо з наданням або утриманням з боку інших осіб будь-якого майна за певну плату або його еквівалента.

Остаточно поняття «особисті немайнові права» установилося під впливом О. С. Йоффе [11].

Найважливішою ознакою особистих немайнових прав є їх спрямованість на виявлення і розвиток індивідуальності особистості [12, 131].

Відомий російський цивіліст XIX ст. Ю. С. Гамбаров писав: «В умовах сучасного життя ці права складають вище і дорогоцінне з права індивіда вже тому, що вони мають своїм предметом вищі і найкоштовніші людські блага...» [13, 86].

Особливої уваги заслуговує аналіз особистих немайнових прав працівника, які збагачують право на працю.

Право на працю є одним із основних соціально-економічних прав. Як зазначено у Статуті Міжнародної організації праці (МОП), загальний і тривалий мир може бути встановлено лише за умови, що він ґрунтується на соціальній справедливості. А також відзначається, що незадовільні умови праці, які спричиняють несправедливість, потребу та злидні великій кількості людей, можуть викликати заворушення настільки великі, що мир і гармонія у світі будуть поставлені під загрозу.

Крім того, важливо усвідомити внутрішній зв'язок між працею та людиною гідністю, оскільки право на працю визначає можливість людей займатися працею для забезпечення як свого матеріального добробуту, так і духовного розвитку в умовах свободи та гідності, економічної безпеки та рівних можливостей.

Немайнова сторона трудових правовідносин, пов'язана з їх особистісною ознакою, стала об'єктом спеціального дослідження радянських вчених-трудовиків з початку 60-х років XX століття.

В основі особистих немайнових прав працівників, закріплених у трудовому законодавстві, лежать конституційні особисті права громадян [14, 48]. Однак трудовим законодавством регулюються лише ті особисті конституційні права, які прямо або непрямо пов'язані з виконанням працівником трудової функції. Для виділення групи особистих немайнових прав працівників головною ознакою є сфера їхньої трудової діяльності, пов'язана з суспільними відносинами, які впливають на ступінь їх реалізації щодо окремого індивіда (особистості). Зміст особистих немайнових прав визначається потребами і можливостями,

які забезпечують держава, суспільство в цілях застосування працівником своїх творчих сил, здібностей всебічного розвитку.

Особливий внесок у розвиток теорії особистих немайнових прав у трудовому праві зробив М. І. Бару своєю роботою «Охорона трудової честі за радянським законодавством». М. І. Бару обґрунтував єдність співіснування в трудових правовідносинах майнової і немайнової сторін. У першому випадку, на його думку, учаснику правовідносин забезпечується матеріальний інтерес, не тільки в оплаті за працю, але і забезпечення безпечних і здорових умов праці. У другому випадку мова йде про моральний інтерес. Немайна сторона трудових правовідносин виражається у моральній оцінці праці працівника. Виходячи з цього, М. І. Бару формулює немайнове суб'єктивне право працівника на трудову честь. Воно включає в себе право претендувати на моральну оцінку праці та право вимагати усунення будь-яких порушень та уражень трудової честі працівника. Також вчений виділив право на заохочення і право на висування «по службових сходах» [15, 15–19].

У праві в цілому на сьогоднішній день намічається нова постановка питання — цілісний підхід до людської особистості. У сучасних наукових дослідженнях (І. Я. Кисельова, А. М. Лушнікова, М. В. Лушнікова) системний підхід до прав людини у сфері праці називається однією з нових тенденцій. Відповідно з цим пріоритетним напрямком розвитку законодавства, що містять норми трудового права, має бути закріпленими та гарантованими права людини у сфері праці. Мова йде про реалізацію і захист особистих немайнових трудових прав, які: 1) забезпечують особисту цілісність, фізичну і психічну недоторканність (право на життя, здоров'я, особисту недоторканність, захист від психологічного тиску); 2) забезпечують індивідуалізацію особистості, її моральну цінність (захист честі, гідності, ділової репутації, право на професійне навчання та підвищення кваліфікації, на просування по службі); 3) гарантують автономію особи (свобода совісті, право на таємницю приватного життя, захист персональних даних працівника) [16, 18].

І система особистих немайнових трудових прав працівника збагачується в міру появи нових особистих немайнових прав. Їх перелік неухильно розширюється, що залежить від рівня розвитку життя, від культурного розвитку самої людини, його самосвідомості та самооцінки. Звідси класифікація особистих немайнових трудових прав як теоретична побудова видозмінюється, вдосконалюється, розвивається, відображаючи досягнення теорії, законодавства та практики.

Особисті немайнові трудові права працівника, такі як право на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, право на справедливі і безпечні умови праці, право на моральне заохочення, право на недоторканність особистого життя і захист персональних даних, право на захист трудової честі та гідності і захист від мобінга, право на рівність та захист від дискримінації у сфері праці, набувають особливого значення.

Норми трудового права покликані доповнити і поглибити захист особистих немайнових прав та інших нематеріальних благ, здійснювану цивільним пра-

вом, стосовно особливостей трудових відносин, забезпечити права і свободи людини в період трудової діяльності [17, 44].

Висновки. Отже, особисті немайнові трудові права — це суб'єктивні права громадян, які носять абсолютний характер. Відмінними ознаками особистих немайнових прав є такі: по-перше, вони не можуть бути оцінені в грошах, тобто за своєю природою мають нематеріальний характер, по-друге, вони невіддільні від особистості (ці блага не можна подарувати, продати, передати у спадок або іншим чином відділити від особи) і спрямовані на виявлення і розвиток індивідуальних здібностей особистості, по-третє, їх виникнення і припинення не пов'язано з обов'язковою наявністю певної правової підстави. Виникають ці права в процесі праці.

Інститут особистих немайнових трудових прав вимагає розширеної, чіткої правової регламентації в проекті Трудового кодексу України.

Література

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Р. О. Стефанчук. — К., 2007. — 41 с.
2. Гражданское право : учебник. Ч. 1 / М. М. Агарков, С. Н. Братусь, Д. М. Генкин, М. С. Липецкер [и др.] ; отв. ред.: Я. Ф. Миколенко, П. Е. Орловский. — М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. — 279 с.
3. Страхование дело : учебник / Л. И. Рейтман, Е. В. Коломин, А. П. Пленков [и др.] ; под ред. Л. И. Рейтмана. — М. : Банк. и биржевой науч.-консульт. центр, 1992. — 524 с.
4. Брагинский М. И. Объекты гражданских прав / М. И. Брагинский, Е. А. Суханов, К. В. Ярошенко // Хозяйство и право. 1995. № 5. С. 3-24.
5. Русское гражданское право. Чтения, изданные по запискам слушателей; с приложением биографий и портретов Д. И. Мейера и А. И. Вишняка и 3-х указателей / Д. И. Мейер; под ред. А. И. Вишняка; испр. и доп. А. Х. Гольмстен. — 10-е изд., испр. и доп. — Петроград : Н. К. Мартынов, 1915. — 715 с.
6. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. М. : Юрайт-Издат, 2007. 993 с.
7. Агарков М. М. Право на имя // Избранные труды по гражданскому праву : в 2 т. / М. М. Агарков. — М. : Центр ЮрИнфоР, 2002. — Т. 1. — 460 с. — (Серия «Научное наследие»).
8. Вышинский А. Я. Основные задачи науки советского социалистического права // Вопросы теории государства и права. М., 1949. 419 с.
9. Гуревич И. Честь и другие немущественные права граждан и их охрана в социалистическом гражданском праве. (Начало) // Советская юстиция. — М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. — № 2. — С. 26-32.
10. Генкин Д. М. Предмет советского гражданского права // Советское государство и право. — М., 1955. № 1. С. 102-109.
11. Иоффе О. С. Личные немущественные права и их место в системе советского гражданского права // Советское государство и право. — 1966. — № 7. — С. 51-59.
12. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский; редкол.: П. В. Козлова, С. М. Корнеев, Е. В. Кулагина, П. А. Панкратов. — 3-е изд., стереотип. — М. : Статут, 2001. — 354 с.
13. Гражданское право. Общая часть / Ю. С. Гамбаров; под ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 816 с.
14. Зарубина Н. П. Личные права рабочих и служащих // Правоведение. — 1983. — № 1. — С. 48-54.
15. Бару М. И. Охрана трудовой чести по советскому законодательству / М. И. Бару. — М. : Юрид. лит., 1966. — 103 с.
16. Дивеева Н. И. Теоретические проблемы индивидуального правового регулирования трудовых отношений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Н. И. Дивеева. — М., 2009. — 47 с.
17. Киселев И. Я. Новый облик трудового права стран запада (прорыв в постиндустриальное общество) / И. Я. Киселев. — М. : Интел-Синтез, 2003. — 160 с.

Анотація

Лагутіна І. В. Особисті немайнові трудові права як правова категорія. — Стаття.

У статті обґрунтовується, що у сучасних наукових дослідженнях системний підхід до прав людини у сфері праці називається однією з нових тенденцій. Особливого значення набуває реалізація і захист особистих немайнових трудових прав, які збагачують право на працю.

Ключові слова: особисті немайнові трудові права, немайнова сторона трудових правовідносин.

Анотация

Лагутина И. В. Личные неимущественные трудовые права как правовая категория. — Статья.

В статье обосновывается, что в современных научных исследованиях системный подход к правам человека в сфере труда называется одной из новых тенденций. Особое значение приобретает реализация и защита личных неимущественных трудовых прав, которые обогащают право на труд.

Ключевые слова: личные неимущественные трудовые права, неимущественная сторона трудового правоотношения.

Summary

Lagutina I. V. Personal non-property labour rights as a legal category. — Article.

The article states that in modern scientific research, systematic approach to human rights in the workplace is called one of the new trends. Of particular importance is the realization and protection of personal non-property labour rights, which enrich the right to work.

Keywords: personal non-property labour rights, non-property part of the employment relationship.

УДК 349.2

І. І. Шемелинець

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Останнім часом в Україні все більше і більше говорять про реформування трудового законодавства. На цьому неодноразово наголошують у своїх промовах і Президент України, прем'єр-міністр, міністр соціальної політики та представники професійних спілок. У своєму виступі на II засіданні Комітету економічних реформ Президент України зазначив, що серед основних завдань здійснення реформ є створення гідних умов для працівників і роботодавців, малого та середнього бізнесу, для працівників бюджетної сфери, вчителів і лікарів, студентів і науковців, робітників і селян, військовослужбовців і правоохоронців. Нове трудове законодавство повинно забезпечити максимальну реалізацію трудового потенціалу країни, що в президентській Програмі економічних реформ визначено одним з найважливіших напрямів.

Зрозумілим є і те, що сьогодення система захисту порушеного права працівника на гідні умови праці та і в цілому права на працю є м'яко кажучи такою, що не відповідає сучасним потребам і не може в достатній мірі гарантувати виконання та забезпечення конституційних прав громадянам. Таке твер-